

SULTAN BİRİNCİ MAHMUD DÖNEMİ (1730-1754) ISLAHAT HAREKETLERİ*

*Uğur KURTARAN***

ÖZET

XVIII. yüzyılın önemli padişahlarından birisi olan ve 1730-1754 yılları arasında 24 yıl hükümdarlık yapan Sultan I. Mahmud döneminde yapılan ıslahat hareketlerinin incelendiği bu araştırma, genel anlamıyla bir toplumun modernleşme sürecinin önemli bir aşamasına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Buna göre XVIII. yüzyıla kadar geleneksel yapısını muhafaza ederek, Avrupa'da hâkim olan Osmanlı Devleti herhangi bir değişim ihtiyacı hissetmemiştir. Ancak ekonomik, siyasal, kültürel ve teknik alanlarda gelişen Avrupa devletleri, bu yüzyıla gelindiğinde Osmanlı'ya karşı askeri zaferler kazanmaya başlayınca, devlet içinde bulunduğu durumu sorgulamaya başlamıştır. Özellikle Lâle Devri ile birlikte başlayan batının üstünlüğünü kabul etme anlayışı, Sultan I. Mahmud döneminde devam ettirilerek, askeri alanda başta olmak üzere Batı tarzlı ıslahatlar yapılmıştır. Sultan I. Mahmud'un 24 yıllık saltanatı boyunca yaptığı bu ıslahat çalışmaları sayesinde devlet önemli ölçüde toparlanmış ve dönemi boyunca önemli askeri başarılar kazanılmıştır. Yine İstanbul'un imarına özel bir önem veren Sultan I. Mahmud döneminde yapılan mimari faaliyetler ile şehir mamur hale getirilmiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı Osmanlı tarihinin önemli bir dönemine damga vuran Sultan I. Mahmud döneminin anlaşılması için sadece askeri ve siyasal olayların bilinmesi yeterli değildir. Bunun yanı sıra döneme ait ıslahat ve değişim hareketlerinin de bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışma bu amaç ve hedefler doğrultusunda hazırlanmıştır. Çalışmada ıslahatların nedenleri ve genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Temel amaç yapılan bu faaliyetlerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerini tespit ederek, sonraki reformculara tesirini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, I. Mahmud, Islahat, Modernleşme, Ordu.

SULTAN MAHMUD PERIOD (1730-1754) REFORM MOVEMENTS

ABSTRACT

This research of the reform movements performed during the era of one of the important rulers of XVIII. Century, Sultan I. Mahmud who

* Bu makale Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalına sunduğum "Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi" adlı doktora tezinin bazı bölümlerinin genişletilmesinden oluşmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniv Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: www.uktrn@hotmail.com

ruled for 24 years between 1730 and 1754, basically aims to shed light on an important stage in the modernization of a society. According to this, the Ottoman Empire who dominated Europe kept its traditional structure until the XVIII. Century and did not feel the need to change. However, when the European nations that developed in economic, political, cultural and technical fields began to win battles against the Ottomans, the state began to question the situation it was in. The understanding of accepting the superiority of the west which started especially with the Tulip Era was continued during the reign of Sultan I. Mahmud and western reforms were made particularly in the military field. Thanks to these reforms that Sultan I. Mahmud continued during his 24 year reign, the state recovered significantly and recorded important military victories during his era. Again during the rule of Sultan I. Mahmud, with his special emphasis on the reconstruction of the city, Istanbul flourished with the architectural activities conducted during his time. For all these reasons, in order to understand the era of Sultan I. Mahmud which marked a period in the Ottoman history, knowing the military and political events of this time is not enough. The reform and transformation movements of the era have to be known as well. This study has been prepared along these goals and objectives. In the study, focus has been on the reasons and general characteristics of the reforms. The basic idea was to identify the effects of these movements on the Ottoman State and their imprint on the next reformists.

Key Words: Ottoman State, I. Mahmud, Reform, Modernization, Army.

GİRİŞ

Kuruluş ve yükselme dönemlerinde dünyanın diğer toplumlarından üstün durumda olan Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl sonlarına doğru, özellikle askerî, siyasî ve ekonomik alanlarda eski gücünü kaybetmeye başladı. XVII. yüzyılda mevcut durumu düzeltmek isteyen ıslahatçı padişah ve devlet adamlarının gayretlerine rağmen, dönem boyunca Köprülüler Devri dışında devlette ciddi bir kalkınma hamlesi yaşanmazken bundan dolayı savaşlar kaybedilmeye başlandı. 1683 Viyana bozgununu izleyen Kutsal İttifak Savaşlarından sonra Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en büyük toprak kayıplarını verdiği Karlofça Barış Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşmayla başta Macaristan, Podolya, Ukrayna ve Mora olmak üzere birçok toprak kaybedildi¹. Bu şekilde 1300-1683 döneminin askerî ve siyasal başarılarının tam tersine, uzun XVIII. yüzyıl olarak da adlandırılan bu yeni dönemin özelliği yenilgiler ve toprak kayıpları oldu². Osmanlı dış politikası ve diplomasisine de yansıyan bu yüzyılda savunma politikasına geçen Osmanlı Devleti, Batı'yı daha iyi tanıma ve Batı'daki gelişmeleri daha yakından takip etme anlayışını benimsedi.

Bu çalışmada XVIII. yüzyılda 1730 Patrona Halil İsyanı ile amcası III. Ahmed'in yerine tahta çıkan ve 1754 yılına kadar 24 yıl saltanatta kalan Sultan I. Mahmud dönemindeki ıslahat hareketleri ve yapılan eserler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın temel amacı XVIII. yüzyılda yaptığı ıslahatlar ve askerî faaliyetleri ile Osmanlı Devleti'ne önemli bir toparlanma süreci yaşatan Sultan I. Mahmud döneminde yapılan ıslahatların nedenlerini, genel özelliklerini ve sonuçlarını ortaya koymaktır. Ayrıca ıslahatlarında Batı'yı örnek alan Sultan I. Mahmud'un gelenekçi reform

¹Necdet Hayta-Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Ankara 2005, s. 25; Donalt Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev. Ayşe Berktaş), İstanbul 2008, s. 75.

²Quataert, "a.g.e", s. 73.

anlayışını değiştirerek, daha sonraki ıslahat hareketlerine olan etkilerini tespit etmekte çalışmanın temel amaçları arasında yer almaktadır. Tüm bunların sonucunda ilgili dönemin Osmanlı tarihinin diğer dönemlerinden farklı olarak devletin modernleşme sürecini başlatması ve Batı'yla olan ilişkilerine yeni bir bakış açısı kazandırması, sonraki ıslahatlara örnek teşkil etmesi üzerinde durulmuştur.

1. XVIII. Yüzyılın Başlarından Sultan I. Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın sonlarında başlayıp, XVII. yüzyılda belirgin bir şekilde artan siyasî, iktisadî, içtimaî ve askerî bakımdan duraklama ve hemen arkasından devletin bütün kurumlarında yaşanan bozulma ve çözümler, XVIII. yüzyıla gelindiğinde giderek artmıştır³. Bu çerçevede XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde pek çok iç ve dış gelişmenin bir arada yaşandığı, devletin önemli kayıplar verdiği bir yüzyıl olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Edirne Vakası ile II. Mustafa'nın tahttan indirilerek, yerine kardeşi III. Ahmed'in geçmesi (22 Ağustos 1703) ile başlayan bu yüzyıl, 1789'da III. Selim'in sultanlığa geçmesi ve 1807'de tahttan indirilmesine kadarki geçen süreyi içine almaktadır⁴. Bu yüzyılda artık dış siyasette ve savaşlarda teşebbüs tamamen Osmanlı İmparatorluğu'nun komşularına ve onunla sıkı münasebetleri olan Avrupa devletlerine geçmiştir⁵. Osmanlı dış politikasına ve diplomasi anlayışına da yansıyan bu gelişmeler sonucunda artık tek taraflı diplomasi devri sona ermiş⁶ ve diplomasi de uluslar arası dengeler esas alınmıştır⁷.

Osmanlı Devleti'nin eskiye oranla çok daha başarısız olduğu bu döneme, uluslararası alanda yaşanan askerî yenilgiler ve toprakların küçülmesi damgasını vurmuştur⁸. Bu dönemde Osmanlı maliyesi, 1683 II. Viyana yenilgisinden sonra Avrupa devletleri ile yapılan ve 16 yıl süren uzun süreli savaşlar dolayısıyla oldukça kötü bir duruma gelmiştir. Savaş sonrasında yaşanan toprak kayıplarının yanı sıra, ülkenin idarî, malî, adlî ve içtimaî düzeni bozulmuştur⁹. Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti ilk defa toprak kaybederken, aynı zamanda bu antlaşma imparatorluğun taarruz durumundan çıkarak, savunma durumuna geçmesine neden olmuştur¹⁰. Bunun yanı sıra uzun süren savaşlar ve alınan başarısız sonuçlar sebebiyle ortaya çıkan karışıklıkların sonucu ülkedeki iç düzen bozulmuştur. Bu karışıklıkların önlenmesi için girişilen müdahaleler ise, malî durumun daha da bozulmasına ve ekonomik sıkıntılara düşülmesine neden olmuştur. Oluşan yeni durumlar karşısında vergiler arttırılmış ve halka başta olağanüstü hallerde alınan "İmdad-ı Seferiye"¹¹ ve daha önceleri Hıristiyan reaya için alım-satımı serbest olan şaraba

³ M. Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", **Genel Türk Tarihi**, VII, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 63.

⁴ Norman Itzkowitz, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu", **Osmanlı**, I, (Ed. Güler Eren), Ankara 1999, s. 520.

⁵ E. Ziya Karal, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Tanzimat'a Siyasi Tarih", **Yeni Türkiye**, Ankara 1959, s. 33.

⁶ Osmanlı Devleti'nin XIV. ve XV. yüzyıldan itibaren Balkanlar ve Doğu Avrupa'da siyasî nüfuzunun ve dolayısıyla müzakere pozisyonunun güçlenmesinden sonra, dış politikada ve diplomatik münasebetlerde yerleşen "hiçbir devleti eşit hakları hâiz muhatap" kabul etmeme anlayışıdır, Ali İbrahim Savaş, **Osmanlı Diplomasisi**, İstanbul 2007, s. 13.

⁷ Uğur Kurtaran, **Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)**, Kahramanmaraş 2009, s. 106-107.

⁸ Quataert, "a.g.e", s. 73.

⁹ Orlin Sabev, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)**, (Çev. Orhan Salih), İstanbul 2006, s. 30.

¹⁰ İsmet Parmaksızoğlu, "Karlofça", **İA**, VI, İstanbul 1991, s. 346-350.

¹¹ Bu vergi Avârız ve Avârız-ı Divâniyye şeklinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'ın ilânına kadar genel olarak, olağanüstü hallerde ve özellikle savaş zamanlarında masrafların karşılanması için hükümdarın emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermeye mecbur olduğu her türlü hizmet, eşya ve para şeklindeki teklife verilen isimdir, Ö. Lütfi Barkan, "Avârız", **İA**, II, İstanbul 1990, s. 23; Mehmet Zeki Pakalın, "İmdadiyye-i Seferiye", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I, İstanbul 1983, s. 63-64.

konan “Rüsüm-ı hamr” denilen yeni vergiler getirilmiştir¹². Sadece düzenlenen seferler sebebiyle hazine boşalmamış, halk artan vergiler sebebiyle iktisaden çökmüş, bunun yol açtığı soygun ve baskılardan reaya zarar görmüş, ülkede asayiş ve düzen kalmamıştır¹³. Bunun yanı sıra Karlofça Muahedesi ile pek çok toprağının yanında eski güç ve otoritesini de kaybeden devlet, bundan sonraki siyasî işlerinde Avrupa diplomasisine temayül göstermek suretiyle eskisi gibi yalnız başına hareket etmekten vazgeçmek zorunda kalmıştır¹⁴. Buna göre Osmanlı Devleti bu olayla artık Avrupa devletleri karşısındaki eski nüfuzunu kaybederek, askeri gerileme dönemine girmiştir¹⁵.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra XVIII. yüzyılda Avrupalı devletler daha önce kendilerine verilen ticarî imtiyazlardan daha çok yararlanmışlardır. Bu durumun sonucunda Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu’ndaki hammaddeleri alıp, kendi ülkelerinde işlemek için aralarında rekabete başlamışlardır. Bu durum karşısında Osmanlı İmparatorluğu Avrupalı devletlerin bir sömürge alanı hâline gelmiştir¹⁶. Bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğu’nun uluslararası ticaretinde hükümetler tarafından desteklenen merkantilist bir kapitalizmin gelişmesi ile Batı’nın üstünlüğü kesinleşmiştir¹⁷.

Kısaca bu yüzyılda Osmanlı Devleti’nin kurumları ve toplum yapısı kuruluş ve yükseliş dönemlerinden farklılıklar göstermektedir. En başta fetihler durmuş, imparatorluğun medeni, hukukî, teknik alanlardaki üstünlüğü ekonomik ilerlemeler, yeni ticaret yollarının keşfi, teknik alanlardaki atılımlar ve eğitim alanındaki gelişmeler nedeniyle artık Avrupa toplumlarına geçmiştir¹⁸. Buna göre bu yüzyılda Rönesans’ı ve onun getirdiği olumlu değişiklikleri idrak eden, coğrafi keşifler sayesinde Amerika’yı kendine ekleyen ve sahasını genişleten, skolâstik zihniyetin dar ve katı çerçevelerinden çıkarak kendine yeni hayat şekilleri yaratmaya başlayan bir Avrupa vardır. Onun karşısında ise ilmî hayatı durmuş, iktisadî nizamı savaşlar ve isyanlar sebebiyle altüst olmuş olan bir Osmanlı Devleti mevcuttur¹⁹.

Belirtilen yüzyılda Osmanlı Devleti temel politikasını Karlofça ve İstanbul Antlaşmaların da kaybettiği yerleri geri alma üzerinde şekillendirmiştir. Bu politika yüzyılın başlarında III. Ahmed’in Prut Seferi ve sonrasında imzalanan Prut Antlaşması (23 Temmuz 1711) ile önemli ölçüde gerçekleşmiş olup²⁰ bundan cesaret alan III. Ahmed’in Avusturya ve Venedik üzerine açtığı yeni savaş istenen neticeyi vermemiştir²¹. 1715-1718 yıllarını kapsayan bu savaş sonrasında imzalanan Pasarofça Antlaşması (21 Temmuz 1718) ile artık Avrupa’ya karşı izlenecek dış politikada gaza yerine savunma prensibine dayalı politikalar izlenmeye başlamıştır²². Yine bu antlaşmayla başlayan Lâle Devri (1718-1730) denilen dönemin 1730 Patrona Halil İsyanı ile sona

¹²Yusuf Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 2006, s. 29.

¹³Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Taşra Yönetimine Genel Bir Bakış”, **Türkler**, XIII, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 699; Şükrü Karatepe, “Tanzimat Reformları ve Çelişkiler”, **Türkler**, XIV, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 718-719; Songül Çolak, “Patrona Halil Ayaklanması’nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pâ-yi Tahttaki Etkileri”, **Türkler**, XII, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 525.

¹⁴İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Tarihi**, V, Ankara 1988, s. 247; Nicolai Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, IV, İstanbul 2007, s. 230-231; Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2009, s. 41.

¹⁵İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Ankara 2007, s. 348; Metin Kunt, “Siyasî Tarih (1600-1789)” **Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi**, II, İstanbul t.y., s. 47.

¹⁶Yücel Özkaya, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu**, İstanbul 2008, s. 208.

¹⁷Robert Mantran, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ticaretin Değişmesi”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi**, III, İzmir 1987, s. 160.

¹⁸Özkaya, “a.g.e”, s. 16.

¹⁹Adil Şen, **Osmanlı’da Dönüm Noktası (III. Selim’in Hayatı ve Eserleri)**, Ankara 2003, s. 67-68.

²⁰Stanford J. Shaw- Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, I, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul 1994, s. 314; Jorga, “a.g.e”, s. 295-296.

²¹Halaçoğlu, “a.g.e”, s. 28.

²²Yalçınkaya, “a.g.m”, s. 66-70; Durmuş Yılmaz, **Osmanlı’nın Son Yüzyılı**, Konya 2001, s. 73.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/2, Winter 2013

erip, III. Ahmed'in tahtı yeğeni Sultan I. Mahmud'a bırakmasıyla Osmanlı tarihinde yeni bir dönem başlamıştır²³. Bundan sonra Batı'nın üstünlüğünü kabul eden ve Batı'daki gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı Devleti'nde Sultan I. Mahmud'un²⁴ izlediği başarılı politikalar sayesinde askerî, siyasi, ticarî, iktisadî ve kültürel alanda önemli değişimler yaşanmış olup, 24 yıl sürecek olan bu dönemde Osmanlı Devleti'nde önemli bir toparlanma süreci yaşanmıştır²⁵.

2. Sultan I. Mahmud Dönemi (1730-1754) Islahat Hareketleri

2. 1. Islahatların Nedenleri

Yukarıda görüldüğü üzere XVII. yüzyılın sonlarında yaşanan askerî kayıplar Osmanlı Devleti'nde sadece ekonomik değil siyasal ve sosyal alanlarda da büyük sıkıntılar meydana getirmiştir. Bu nedenle XVIII. yüzyılda devlet bu kayıpların telafisi için faaliyetlere girişmiştir.

Bu çerçevede XVIII. yüzyılın başlarından itibaren kaybedilen toprakları geri almak için hareket eden Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya ile savaşa girişmiştir. Ancak savaşların sonucunda alınan yenilgiler Osmanlı ordularının Avrupa'nın yeni topçu ve piyadesi karşısında çok geri kaldıklarını ortaya çıkarmıştır²⁶. Osmanlı dış politikasında yaşanan bu gelişmeler, iç politikayı da etkilemiş, bu dönemde merkezi yönetim yeni bir biçim almış ve kendini tamamen yenilemiştir. Mal dolaşımının arttığı ve kişisel tüketim düzeylerinin yükseldiği bu dönemde devlete bağlı azınlıkların idaresi de zorlaşmış ve azınlıkların itaati müzakereler ile sağlanmaya başlanmıştır²⁷. Osmanlı Devleti'nde o tarihe kadar görülmeyen bu sıkıntılı durumlardan kurtulmak için yeni ve kalıcı tedbirlerin alınmasına ihtiyaç vardı. Devlet kurumlarının ve toplumsal yapının değiştirilmesi ihtiyacı belirgin bir şekilde devlet erkânı tarafından da kabul görmeye başlamıştı²⁸. Bu durum üzerine, genel politikasını değiştiren Osmanlı Devleti, yavaş yavaş savaş politikalarını terk ederek, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmeye başladı. Bu barışçıl siyasetin ortaya çıkması üzerine devlet, kendilerine karşı üstünlük sağlayan batı gücünün sadece askerî değil, kültür ve teknik kaynaklarına da yönelme gereği duymuş ve bu yönde faaliyetler başlatmıştır²⁹. Nitekim Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece Hıristiyan Avrupa ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmayıp, ülke içindeki duraklama ve bozulmaların artarak çöküşün başlangıcı olarak görülmektedir³⁰. Antlaşma sırasında ilk kez yaşanan toprak kayıpları, Osmanlı maneviyatını bozarken, bazı devlet adamları ülkeyi bu durumdan kurtarmanın mümkün olamayacağını dahi düşünmüşlerdir. Bunun sonucunda Osmanlı devlet erkânı ve dönemin bazı aydınları, ilk kez Avrupalıların bu üstünlüğünün altında yatan sebeplerin öğrenilmesini ve bu yönde ıslahatların yapılırsa değişimin olabileceğini belirtmişlerdir. Bu şekilde yapılan ıslahatlar, yeni ile eskinin bir sentezi olarak ortaya çıkmıştır³¹.

2. 2. Islahatların Genel Özellikleri

Osmanlı Devleti'nde askeri alanda alınan yenilgilerden sonra XVIII. yüzyılın başlarında başlayan bu ıslahatlar, yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Ancak bu yüzyılda yapılan ıslahatlar sınırlı bir değişim olup, aralıklarla ilerleyen bu yenileşme hareketlerinin Osmanlı

²³ Berkes, "a.g.e", s. 41; Kunt, "a.g.m", s. 61.

²⁴ Sultan I. Mahmud ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Uğur Kurtaran, Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Basılmamış Doktora Tezi**, Konya 2012.

²⁵ Uzunçarşılı, "a.g.e", s. 326.

²⁶ Ali Birinci, "Lâle Devri ve Türk Rönesansı", **Genel Türk Tarihi**, V, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 72; F. Çetin Derin, "Osmanlı Devleti'nin Siyasi Tarihi", **Türk Dünyası El Kitabı**, İstanbul 1976, s. 997; Kurtaran, "a. g.t", s. 159.

²⁷ Quataert, "a.g.e", s. 73.

²⁸ Yalçınkaya, "a.g.m", s. 64.

²⁹ Hayta-Ünal, "a.g.e", s. 25.

³⁰ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, İstanbul 1998, s. 43.

³¹ Yalçınkaya, "a.g.m", s. 64-65.

düzenini zayıflatacağını düşünenler de mevcuttu. Bu sebeple, yapılan ıslahat hareketleri inişli çıkışlı bir seyir izlerken, aynı zamanda yenilikçilerin büyük çoğunluğu yaptıklarının karşılığını alamadan bu teşebbüslerini hayatlarıyla ödemek zorunda kalmışlardır. Ancak bu dönem ıslahatçıların açtıkları yollar daha sonrakiler için model olmuş ve ıslahatlardan tecrübe ve deneyim kazanmalarını sağlamışlardır³². Yine bu yüzyılda Osmanlı dünyası artık geçen asırlardaki ıslahat layihaları geleneğinden daha farklı bir ıslahat fikri ve ıslahat hareketi ihtiyacı içinde olup, bu dönemde eskiyi diriltmeyi öneren yazarlarla, artık değişimin gerekli olduğunu anlayanlar yan yanadır. Kısaca bu dönem, “Değişimin adının konmadığı ve değişiminin zarurî olarak yaşandığı bir asırdır”³³.

Osmanlı Devleti’nde bu yöndeki faaliyetler ilk olarak kendini III. Ahmed döneminde 1718-1730 tarihleri arasında kapsayan Lâle Devri ile gösterdi. Bu dönemden itibaren Osmanlı Devleti artık Batı’nın üstünlüğünü kabul ederek, Batı’yı bir model olarak takip etmeye başladı. Ancak bu dönemde yaşanan ıslahat ve değişim süreci, devletin başındakiler ve onlara yakın olanlar tarafından yapılan ıslahatlar olup, bir halk hareketine dönüşemedi³⁴. Bu sebeple dönem 1730 Patrona Halil İsyanı ile sona erdi ve dönemin padişahı III. Ahmed tahttan indirilerek yerine I. Mahmud getirildi³⁵. Yeni padişah tahta Patrona Halil ve yandaşları tarafından çıkarılmasına rağmen, onların yenilikleri ortadan kaldırma ve eskiye dönüş isteklerini benimsemiyordu. Tam aksine yenilik ve ıslahat fikirlerine oldukça açık olan Sultan I. Mahmud, ülkenin Batı tarzı reformlarla düzeltilebileceğini, kötüye gidişin ve ekonomik bozulmanın ancak bu şekilde önüne geçilebileceğini savunuyordu. Ancak bu düşünceleri hayata geçirmek için ülkenin tekrar eski huzur ve güven ortamına kavuşması, asayişin yeniden temin edilmesi gerekiyordu. Bu sebeple, Sultan I. Mahmud’un saltanatının ilk yılı İstanbul’u ve memleketin büyük bölümünü kasıp kavuran halkın çıkardığı isyanları bastırmakla geçti. Bu çerçevede ilk iş olarak tahta çıkmasına vesile olan Patrona Halil ve taraftarlarını ortadan kaldırdı³⁶.

24 Kasım 1731’de Patrona Halil ve yandaşlarının ortadan kaldırılması padişaha devlete istediği gibi hâkim olma ve düşüncelerini hayata geçirme fırsatı verdi. Bundan sonra, devlet işlerini batılılaşma reformlarından yana olan sadrazam ve vezirlere devreden padişah, diğer yandan da kendi iktidarını korumaya yönelik politikalar uygulayarak, sık sık büyük memurları değiştirdi³⁷. Sultan I. Mahmud’un benimsediği gelenekçi reform politikası İbrahim Müteferrika³⁸ tarafından öne sürülen politikaya benzemektedir. Müteferrika “Ulusların Politikasında Akılcı Temeller” inde halkın âdil bir hükümdara boyun eğdikleri ve kendilerinde dahi onun düşüncelerini ve ölçülerini izledikleri bir monarşiden söz etmekte ve yeni askerî birimlerde teknik reformlar yapılmasını önermektedir³⁹.

Tahta 35 yaşında geçen ve kendinden önceki padişahların başına gelen katli ve hâl olaylarından ders alan Sultan I. Mahmud, savaş araç ve teknikleri, teşkilâtı, strateji metotları daha önceki dönemlere göre tamamen değişen Avrupa orduları karşısında, askerî bir ıslahat yapmadan uzun süre dayanmanın ve savaşları kazanmanın mümkün olamayacağını anlamıştı⁴⁰. Bu amaçla I. Mahmud amcası III. Ahmed döneminde başlatılan yenilik hareketlerinin daha azimli ve plânlı bir

³² Shaw, “a.g.e”, s. 307-310.

³³ Ortaylı, “a.g.e”, s. 390-391.

³⁴ Yalçınkaya, “a.g.m”, s. 76-77; Kurtaran, “a. g.t”, s.160.

³⁵ Uzunçarşılı, “a.g.e”, s. 331.

³⁶ Shaw, “a.g.e”, s. 326.

³⁷ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu (Son Üç yüz Yıl) Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, İstanbul 1997, s. 43-44; Uzunçarşılı, “a.g.e”, s. 210.

³⁸ Hayatı ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sabev, “a.g.e”, s. 77-86; Ahmet Refik, *Âlimler ve San’atkârlar*, (Haz. Vahid Çabuk), Ankara, 1980, s. 269-296.

³⁹ Shaw, “a.g.e”, s. 327.

⁴⁰ Mithat Sertoğlu, *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, V, İstanbul 1962, s. 2497.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/2, Winter 2013

şekilde yürütülmesini sağladı. Bu nedenle III. Ahmed zamanında De Rachfort adındaki bir Fransız Huguenot (Fransız Protestanı) subayı çağırıp, Osmanlı ordusunun ıslahı için bir rapor hazırlattığı gibi, kendisi de Avrupa'nın gelişmiş ve üstün askerî yöntemleri ve tekniklerine göre yetişmiş Osmanlı askeri erkânı olmadığını bildiğinden bir Avrupalı askeri danışman getirmeye karar verdi⁴¹. Bu çerçevede yenilik faaliyetlerine başlayan Sultan I. Mahmud döneminde yapılan ıslahat hareketleri askerî ve sosyal alanda olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

2. 3. Askerî Alanda Yapılan İslahatlar

2. 3. 1. Humbaracı Ocağı İle İlgili Düzenlemeler

Sultan I. Mahmud ıslahat hareketlerine askerî alandan başladı. Nitekim bu dönemde Osmanlı ordusu daha önce yapılmaya çalışılan hiçbir ıslahat hareketini kabul etmediği için eğitimden uzak, düzen ve disiplini olmayan bir hâle dönüşmüştü. Sultan I. Mahmud'un ıslahat düşünceleri başta Sadrazam Topal Osman Paşa olmak üzere, pek çok devlet adamı tarafından destekleniyor, onlarda modern topçu kuvvetlerinde Avrupa taktik, disiplin ve silahlarının kullanılmasını istiyorlardı⁴². Bu çerçevede özellikle askerî alanda değişim ve modernleşmeden yana olan Sultan I. Mahmud, İbrahim Müteferrika'nın kendisine sunduğu "Usulü'l-hikem fi-nizâmü'l-ümem" adlı risalesinden etkilenerek⁴³, Avrupa askerî usullerini yakından tanıyan bir Avrupalı uzman getirmeye karar verdi⁴⁴.

Padişah bu amaçla, Türkiye'ye iltica edip ihtida eden Ahmed Paşa'yı⁴⁵ Humbaracı Ocağı'nın⁴⁶ ıslahı ile görevlendirdi⁴⁷. Beylerbeyi payesi ile Humbaracı Ocağı'nın başına getirilen⁴⁸ ve bundan böyle "Humbaracı Ahmed Paşa" adıyla anılan Bonneval, bu iş için öncelikle ulûfeli bir

⁴¹Shaw, "a.g.e", s. 327; Yalçınkaya, "a.g.m", s. 80; Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *DİA*, XXVII, İstanbul 2000, s. 350.

⁴²Yılmaz, "a.g.e", s. 76-77.

⁴³1732 yılı başında İbrahim Müteferrika matbaasında basılan bu eser "Ulusların düzeni üzerine akıl ilkeleri" anlamına gelir. Eserin amacı, Osmanlı Devleti'nin bozulmasının ve Avrupa devletlerinin güçlenmelerinin nedenini araştırmak, kalkınmak için Osmanlı devletinin neler öğrenmesi ve yapması gerektiğini ortaya koymaktır, Berkes, "a.g.e", s. 53; Yine bk. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı) Ankara 2000, s. 48; Eserin Türkçe yeni baskısı için bk. Adil Şen, *İbrahim Müteferrika ve Usulü'l-hikem fi Nizâmü'l-ümem*, Ankara 1995.

⁴⁴Hayta-Ünal, "a.g.e", s. 40; Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, (Çev. Server Tanilli), İstanbul 1991, s. 339.

⁴⁵Asıl adı Cloud Alexandre Comte de Bonneval olan Ahmed Paşa, 14 Temmuz 1675 tarihinde Coussae'de doğmuş, asker olarak yetişmiş, İspanya savaşlarında şöhret kazanmış olan bir Fransız asilzâdesidir. Ancak XIV. Lui'nin saray nazırıyla arası açılınca kralın da gözünden düşerek ordudan ihraç edilen Bonneval, bunun üzerine Fransa'dan kaçıp Avusturya devletinin hizmetine girdi. Prens Öjen'in başkumandan olduğu orduda önce Fransa'ya, sonra 1716 Petervaradin'de Osmanlılara karşı savaştı. Belgrad savaşının kumandanı olarak bulundu. Fakat giderek güçlenmesi üzerine Prens Öjen tarafından önce azil, sonra malları müsadere edilerek hapis edildi. Üç sene hapiste kaldıktan sonra Avusturya'yı terk etmek şartıyla istediği yere gitmesine izin verilen Bonneval, önce Venedik'e, sonra da Bosna'ya geldi. Amacı Osmanlı hizmetine girerek, Avusturya'dan intikam almaktı. Bu amaçla İslâm dinine girerek, Ahmet adını aldı, Mantran, "a.g.e", s. 339; Cavid Baysun, "Ahmed Paşa (Humbaracı)", *İA*, I, İstanbul 1989, s. 199; Abdülkadir Özcan, "Humbaracı Ahmet Paşa" *DİA*, XVIII, İstanbul 2006, s. 351; Sertoğlu, "a.g.e", s. 274; Yine ayrıntılı bilgi için bk. Mehmed Ârif, "Humbaracı Başî Ahmed Paşa (Bonneval)", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, III, İstanbul, 1913; Ahmet Refik, *Tesâvir-i ricâl*, İstanbul 1915, s. 76-139.

⁴⁶Humbaracı Ocağı, eski Osmanlı ordu örgütünde çok önemli bir askerî fen kıtası olup, humbaracılık o zamanın bomba ve havan topu askerliğidir. Bunların kale muhafızlıklarında görevlendirilenleri tımarlı örgütüne bağlıydılar. Cebeci ocağına bağlı olup, bomba yapımı işinde çalışan humbaracılar ile topçu ocağına bağlı havan topu humbaracıları ulûfeli kapıkulu askerleri idiler. Berkes, "a.g.e", s. 64; Yine bk. Mehmet Zeki Pakalın, "Humbaracı Ocağı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1983, s. 854-855.

⁴⁷Uzunçarşılı, "a.g.e", s. 321-326; Emine Aşan Yamanlar, *Padişahların Dilinden Osmanlı Tarihi*, Ankara 2003, s. 183.

⁴⁸Humbaracı Ahmed Paşa'ya verilen tayinat ve bir senelik nafaka için bk. *BOA. C. AS.* nr. 782 / 33101; nr. 937 / 40644.

Turkish Studies

humbaracı sınıfı kurdu ve bunun için bir nizamnâme hazırladı⁴⁹. Bu nizamnâmeyle sonraki gelenekçi reformcuların sık başvurdukları bir örnek meydana getirildi. Bunun için düzenli aylıklar ve emeklilik aylıkları vererek⁵⁰ askerliği yeniden gerçek bir meslek hâline getirmeyi düşünen Ahmed Paşa çalışmalara başladı. Yeniçeri alaylarının daha küçük birimlere ayrılarak, bunların başına kendi yetiştireceği subayların getirilmesini isteyen Ahmed Paşa'nın isteği yeniçerilerin karşı çıkmaları sebebiyle uygulanamadı. Bunun üzerine tüm gücünü topçu birliklerinin kurulmasına harcayarak, kendisine yardımcı olmak üzere Fransa'dan 3 subay getirtti⁵¹.

Bunların yanı sıra Bosna'dan getirttiği 300 kadar nefere Üsküdar Ayazma'da kurulan humbaracı kışlasında batı tarzında yeni talim usulleri ve savaş taktiklerini öğreten Ahmed Paşa, eğittiği birliğini Batı tarzı bir ordu hâline getirdi⁵². Humbaracının hazırladığı nizamnâme gereğince ulûfeli humbaracıardan her 100 kişi bir oda meydana getirecek şekilde teşkilâtlandırıldı ve Humbaracı Ocağı müstakil bir ocak hâline getirildi (1734)⁵³. Bu şekilde ulûfeli Humbara Ocağı ile Osmanlı Devleti'nde ilk kez Avrupa usûlünde yeni bir askerî eğitim gerçekleştirildi⁵⁴.

3. 3. 2. Hendesehâne'nin Açılması

Sultan I. Mahmud döneminde askerî alanda yapılan bir diğer ıslahat faaliyeti ise subay yetiştirmek amacıyla Hendesehâne'nin açılmasıdır. Buna göre Ahmed Paşa, 1734'te ocağın ihtiyaç duyduğu askeri yetiştirmek amacıyla, matematik ve fen bilgilerinin öğretildiği bir askerî mühendis okulu olarak Üsküdar Toptaşı'nda bir "Hendesehâne" açtı⁵⁵. Türkiye'nin ilk yüksek teknik tedrisatını yapan bu müesseseye devlete daha sadık olan "Bostancı Ocağı"ndan⁵⁶ seçilenler alındı⁵⁷. Subay yetiştirmek amacıyla açılan bu okul, III. Selim döneminde kurulacak olan "Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn" un⁵⁸ temeli olarak kabul edilmektedir⁵⁹.

Ahmed Paşa kurduğu topçu ocağının askerlerini 1736'da Avusturya'ya karşı sefere çıkardıysa da, yeniçerilerin karşı çıkmaları ve Ahmed Paşa ile Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda Ahmed Paşa Kastamonu'ya sürgün edilirken, okul ve öğrencilerinin ödenekleri de kesildi. Ancak Silahdar'dan sonra göreve gelen sadrazamlar,

⁴⁹Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, III, İstanbul 1327, s. 41; Hayta-Ünal, "a.g.e", s. 40; Kurtaran, "a. g.t", s. 163; Nizamnâme için bk. *BOA. C. HR.* nr. 158 / 7897.

⁵⁰Ulûfeli humbaracılar ve neferatının altı aylık ulûfelerinin verilmesi ile ilgili belge için bk. *BOA. C. AS.* nr. 222 / 9433.

⁵¹Shaw, "a.g.e", s. 326.

⁵²Vakanüvis Mehmet Suphi Efendi, *Suphî Tarihi*, (Haz. Mesut Aydın), İstanbul 2007, s. 217-218; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Eğitim ve Bilim", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, I, İstanbul, 1999, s. 278; Ömer Faruk Yılmaz, *Belgelerle Osmanlı Tarihi*, III, İstanbul 1999, s. 114; Berkes, "a.g.e", s. 64; Bu ordunun masrafları için hazine para verilmesi ile ilgili belge için bk. *BOA. C. SM.* nr. 168 / 8426.

⁵³Vakanüvis Mehmet Suphi Efendi, "a.g.e", s. 218-220; Hayta-Ünal, "a.g.e", s. 40-41; Kurtaran, "a. g.t", s. 164; Yalçinkaya, "a.g.m", s. 81; Ayrıca bk. Cahit Yalçın, "Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması Askerî Okullar", *Osmanlı*, V, (Ed. Güler Eren), Ankara 1999, s. 237-244.

⁵⁴İhsanoğlu, "a.g.m", s. 278.

⁵⁵Lewis, "a.g.e", s. 45; Mantran, "a.g.e", s. 339; Özcan, "a.g.m", s. 351; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 161-162.

⁵⁶Saraylarda kasırların bekçiliğini yapan ve zabıta işleriyle uğraşan saray mensuplarına verilen bir isimdir, Mehmet Zeki Pakalın, "Bostancı Ocağı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1983, s. 239-240; Abdülkadir Özcan, "Bostancı Ocağı", *DİA*, VI, İstanbul 2004, s. 308-309.

⁵⁷Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, İstanbul 2003, s. 60.

⁵⁸Topçu zabiti yetiştirmek amacıyla 1795-1796 senesinde kurulmuştur, Mehmet Zeki Pakalın, "Mühendishane-i Berri Hümayûn", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1983, s. 602-604; Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986, s. 231-232.

⁵⁹Sertoğlu, "a.g.e", s. 2497; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Yapısı", *Türkler*, X, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 117.

Humbaracıyı tekrar göreve getirdiler ve 1747'de ölümüne kadar burada kaldı⁶⁰. Açtığı okul ise, bir süre daha yönetildiyse de, giderek artan yeniçeri muhalefeti sonucunda 1750'de kapatıldı⁶¹.

Humbaracı Ahmed Paşa'nın yaptığı ıslahat faaliyetleri Osmanlı ordularının 1736 ile 1739 arasındaki Ruslara ve Avusturyalılara karşı yaptığı seferlerin başarılı olmasını sağladı. Bu reformlar sayesinde Osmanlı orduları bu dönemde, Sırbistan'ın büyük bir kısmını Belgrad da dahil olmak üzere geri aldı ve Bosna'daki Osmanlı hâkimiyetini güçlendirildi⁶². Bunların yanı sıra Humbaracı Ahmed Paşa, Sultan I. Mahmud'a sadece askerî alanlarda değil aynı zamanda dış işlerinde de fikir vererek, imparatorluğun savunmasının askerî güce olduğu kadar ekonomik güce de dayandırılmasını teşvik etti. Ayrıca saray teknik hizmetlerinin modernleştirilmesi için katkıda bulunan Ahmed Paşa, top dökümhanesi, baruthane ve tüfek fabrikası da kurdu⁶³. Bonneval ileriye gören ve zamanının çok ötesinde olduğunu gösteren fikirlere sahipti. Müteferrika gibi o da Rusya'nın yakın gelecekte Avrupa ve Asya'daki gelişmelerini önceden görmüş ve bu durumdan en çok etkilenecek devletin Osmanlılar olacağını belirtmiştir. Bu durum karşısında, Osmanlılara düşen görev, Rusya'daki gibi çağdaş teknolojileri almaktır. Ancak Bonneval'in kısmen kendisinden kaynaklanan hataları, kısmen de içine düştüğü Osmanlı siyasal yaşamındaki kararsızlık ve çekişmeler yaptığı ıslahatlarda fazla etkili olmasını engelledi⁶⁴.

2. 3. 3. Askerî Alanda Yapılan Diğer İslahatlar

Sultan I. Mahmud döneminde askerî alanda yapılan ıslahatlar sadece humbara ve topçu ocağıyla sınırlı kalmadı. Döneminde yeniçeri ağalığına güvendiği kişileri getiren padişah, yeni bir isyandan çekindiği için, kapıkulları ile ilgili köklü bir ıslahat yapmamakla birlikte, askerlere geleneksel görevlerini yapmaları ve geleneksel eğitime razı olmaları şartıyla düzenli aylık vermeye başladı⁶⁵.

Askerî alanda I. Mahmud ve veziriazamlarının asıl dikkat ettikleri husus, Patrona Halil isyanına benzer bir ayaklanmanın tekrar çıkmasını engellemektir. Bunun için yeniçerilere ücretleri düzenli olarak ödenirken, onlarda karşılığında görevlerini düzenli bir şekilde yerine getiriyorlardı. Patrona Halil İsyanı'nın ardından tüm askerî erkâna, ağalara ve yeniçerilere hitaben bir hatt-ı hümayûn⁶⁶ kaleme alan padişah, herkese itaat ve inkiyat ile sükûnet tavsiye etti⁶⁷. Diğer yandan kaleler yaptırarak ve yörede tam bir otoriteye sahip yetkililerin komutasında garnizonlar oluşturmak suretiyle imparatorluğun sınırlarını koruma politikasını takip etti. Bu amaçla Habsburg ve Rus sınırları boyunca yeni kaleler yaptırıldı⁶⁸.

Sultan I. Mahmud'un askerî alandaki en önemli faaliyetlerinden biri de III. Ahmed'in sadrazamı Damat İbrahim Paşa'nın sırf şöhret için açtığı İran muharebesi için yeniden düzenlenen

⁶⁰ Yılmaz, "a.g.e", s. 77.

⁶¹ Shaw, "a.g.e", s. 328; Kurtaran, "a. g.t", s. 165; Mantran, "a.g.e", s. 339.

⁶² Palmer, "a.g.e", s. 46.

⁶³ Uzunçarşılı, "a.g.e", s. 324-325; Berkes, "a.g.e", s. 67-68.

⁶⁴ Berkes, "a.g.e", s. 65; Kurtaran, "a. g.t", s. 165.

⁶⁵ Kurtaran, "a. g.t", s. 164-165; Sertoğlu, "a.g.e", s. 2497.

⁶⁶ "Siz ki dergâh-ı mu'allâm yeniçerileri, çorbacıları ve odabaşılar ve eskiler ve bayrakdarlar ve zâbitân ve neferât kullarınımsız. Sizi selâm-ı meserret-peyâm-ı mülûkânem ile taltif iderim, berhûrdâr olasız. Ecdâd-ı izâmım zamân-ı sa'âdet-iktirânlarında bu Devlet-i Aliyye'de niçe gûne hidmetiniz sebkât eyledükden mâ'adâ, husûsâ bu def'a cülûs-ı hümayûn-ı meymenet-makrûnumda azîm hidmetünüz zuhûra gelmekle du'â-yı pâdişâhaneme mazhar olmuşsuzdur. Nân u nemekim size helâl olsun. İmdi taraf-ı hümayûn-ı mülûkânemden nasb olan ağanzı kemâ-yenbağî itâ'at ve ocağımızın kânûn-ı kadîmine ri'âyet idüp, ulû'l-emre imtisâl ile alemleri yoktan var iden Allâhü azimü's-şânın ve peygamber-i âhirü'z-zamânın emrini yerine getiresiz. Ve erâzil ü eşkiyâ sâbit- kadem olasız. Cümleinizi Cenâb-ı Hakk'a emânet eyledim", **BOA. HH.** nr. 6 / 184.

⁶⁷ Vakanüvis Mehmed Suphi Efendi, "a.g.e", s. 68.

⁶⁸ Mantran, "a.g.e", s. 339.

Turkish Studies

leventlerdir⁶⁹. Bunlar herhangi bir valinin maiyetinde bulduklarında maaşı verilerek, az da olsa işe yarayan bir kuvvet olmalarına rağmen çoğu zaman faydalarından çok zararları olan ve çete hâlinde gezip köyleri soyan gruplardır⁷⁰. Giderek artan leventlerin olumsuz davranışları ve Anadolu'dan gelen yoğun şikâyetler ile İran'a karşı yapılan sefer esnasında Revan civarında Nâdir Şah'a karşı tam üstün gelinecekken leventlerin muharebe meydanını terk etmeleri zaferin kazanılmasını engellemiştir⁷¹. Ardından Anadolu'da çeşitli kasaba ve köylere dağılan leventler, halka taaddiyat ve taarruzlarda bulunmuşlardır⁷². Bu durum üzerine Sultan I. Mahmud Şeyhülislâm'dan aldığı bir fetva ile bunların katli ve mallarının öldürenlere ait olduğunu ilân edilmiş⁷³ ve bu işle görevlendirilen Hekimoğlu Ali Paşa sayesinde leventler temizlenerek, ocakları da ortadan kaldırılmıştır (1158 Şevvâl / 1742 Kasım)⁷⁴.

2. 4. Toplumsal Alanda Yapılan İslahatlar

Sultan I. Mahmud döneminde yapılan ıslahat hareketleri sadece askeri alan ile sınırlı kalmadı. Padişahın döneminde İstanbul'da meydana gelen olaylarla ilgili de pek çok uyarısı bulunmaktadır. Kendisine duyurulan ya da bazen tebdil gezileri esnasında bizzat gördüğü vakalar arasında genel olarak, öldürme ve yaralama hadiseleri⁷⁵, medrese sakinlerinin kavgaları⁷⁶, kalyoncuların sokak çatışmaları⁷⁷ ve bazı çeşmelerin musluklarının çıkarılması gibi konular bulunmaktadır⁷⁸. Bu tür durumlarda yine şehrin asayiş ve güven ortamının zedelenmemesi için sert tedbirler alan padişah, ülkedeki emniyeti sağlamaktaydı⁷⁹.

Sultan I. Mahmud döneminde ülkenin içerisinde bulunduğu malî sıkıntılar ve taşradan merkeze yapılan göçlerin etkisi ile tımar sisteminde de bozulmalar meydana gelmiştir. Halkın huzur ve refahı için çaba sarf eden padişah, tımar ve zeametlerle ilgili düzenlemeleri içeren 1 Şaban 1144 (29 Ocak 1732) tarihli kanunu çıkartmış⁸⁰ ve malî açıdan aldığı tedbirler ile getirilen bir takım yasaklar yoluyla ülke ekonomisi düzenlenmiştir⁸¹. Bunun yanı sıra padişah, taşrada merkezî hükümetin gücünü yerleştirmeye çalışmış ve giderek güçlenen âyânların⁸² ve taşradaki diğer idarecilerin baskılarına karşı halkı korumaya yönelik 1153 (1740) tarihli bir adâletnâme⁸³ neşretmiştir⁸⁴. Yine aynı yıl padişah tarafından İstanbul'a daha fazla insan gelmesini önlemeye yönelik sivil memurlara gönderilen bir fermanla Anadolu'da vergi mükellefiyetlerinden aşırı ya da yasa dışı tahsilât yapmamaları emredilmiştir⁸⁵. Bu gelenekçi reformlar orduyu 1717 öncesi duruma getirmiş ise de ilerleme ruhu oluşturacak bir esin kaynağı oluşturamamıştır⁸⁶.

⁶⁹ Halil İnalçık, "Türkler (Osmanlılar)", **İA**, XII/ II, İstanbul 1991, s. 308.

⁷⁰ Bu tür uygulamalar ile ilgili bk. **BOA. C. AS**, nr. 38 / 1738.

⁷¹ Sertoğlu, "a.g.e", s. 2529.

⁷² Bunlarla ilgili bk. **BOA. C. DH**, nr. 117 / 5835.

⁷³ "Canlarının heder ve mallarının müsâdere" olduğuna dâir fetva için bk. **BOA. A. DVNS. MHM**, d. nr. 152, s. 166.

⁷⁴ Uzunçarşılı, "a.g.e", s. 317-318; Hammer, "a.g.e", s. 75-76; Sertoğlu, "a.g.e", s. 2529; Leventler ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Leventler*, İstanbul 1965.

⁷⁵ **BOA. C. DH**, nr. 165 / 8239.

⁷⁶ Vakanüvis Mehmed Suphi Efendi, "a.g.e", s. 761.

⁷⁷ **BOA. C. DH**, nr. 165 / 8240.

⁷⁸ **BOA. C. EV**, nr. 213 / 10605.

⁷⁹ Kadı Ömer Efendi, "Mahmud I. Hakkında 1157/ 1744-1160/1747 Arası Ruznâme", (Haz. Özcan Özcan), **Basilmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 1965, s. 42, 85, 93.

⁸⁰ Uzunçarşılı, "a.g.e", s. 325.

⁸¹ Özkan, "a.g.e", s. 268.

⁸² Âyân hakkında geniş bilgi için bk. Özcan Mert, "Âyân", **DİA**, IV, İstanbul 1991, s. 194.

⁸³ Adâletnâme için bk. **BOA. A. DVNS. MHM**, d. nr. 126, s. 44-45.

⁸⁴ Özcan, "a.g.m", s. 351.

⁸⁵ **BOA. C. DH**, nr. 324 / 16153.

⁸⁶ Shaw, "a.g.e", s. 328-329.

Özetle Lâle Devri'nin aksine genellikle askerî ıslahatlara önem verilen Sultan I. Mahmud döneminde yapılan yenilikler bir plân dahilinde olmayan ve tamamen tesadüflere bırakılarak gerçekleştirilmiş ıslahat hareketleridir. Buna göre, Batı'nın askerî kuruluşlarından örnek alma çabaları, sadece padişah ve devlet adamlarının şahsî girişimlerinden ibaret kalmış ve bu ıslahatlar geleneksel Osmanlı kültürünün tepkisi ve geçimleri tehlikeye giren grupların baskısı ile istenilene vermemiştir⁸⁷.

SONUÇ

Sonuç olarak, XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde gerek siyasî, ve askerî, gerekse diplomatik yönden önemli değişim ve gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıldır. Osmanlı Devleti bu yüzyılın başlarında tarihinin en büyük yenilgisini almış ve öncelikle bunun telafisi için uğraşmıştır. Ancak 1718 Pasarofça Antlaşması Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuş, bu olayla başlayan 12 yıllık barış sürecindeki Lâle Devri denilen dönem ile Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez Batı'nın üstünlüğünü kabul ederek, Batı tarzı ıslahatlar yapmaya başlamıştır. Bu faaliyetler ilk olarak dönemin padişahı III. Ahmed ile başlamış, ancak onun 1730 yılında Patrona Halil İsyanı ile tahttan indirilmesi ile yerine geçen Sultan I. Mahmud döneminde daha esaslı bir alt yapı kazanmıştır.

Buna göre dönemin ıslahatlarına benzer bir şekilde gerçekleştirilen bu dönem ıslahatları daha çok askerî alanda ortaya çıkmış ve Fransa'nın etkisi altında gerçekleştirilmiştir. Yabancı askeri uzmanların ilk defa kullanılmaya başlandığı bu dönemde gerçekleştirilen yenilikler daha çok teknik alanlarda yapılmış ve çoğunlukla yüzeysel taklitler olarak kalmıştır. Ancak her ne kadar Osmanlı Devleti'ni düzenlemekle görevli olsalar da, Osmanlı hizmetine giren bu yabancı uzmanlar, bazı yenilikleri gerçekleştirmekle birlikte daha çok kendi devletlerinin çıkarlarına uygun hareket etmişlerdir. Bu nedenle Sultan I. Mahmud döneminde gerçekleştirilen yenilikler Osmanlı modernleşmesinin temelini oluşturmakla birlikte, tam olarak istenen neticeyi de vermemektedir. Bu durum incelemeye çalıştığımız dönem ile ilgili şu sonucu vermektedir. Hangi dönemde olursa olsun bir askeri yardım daima politik bir faaliyetin parçası olmuştur.

KAYNAKÇA

A.ARŞİV KAYNAKLARI

1. Cevdet Tasnifi (C)

Cevdet Askeriye (C. AS.) nr. 782 / 33101; nr. 937 / 40644; nr. 222 / 9433; nr. 38 / 1738.

Cevdet Saray (C. SM) nr. 168 / 8426.

Cevdet Dahiliye (C. DH) nr. 117 / 5835; nr. 165 / 8239; nr. 165 / 8240.

Cevdet Maarif (C. MR) nr. 5 / 2482; nr. 155 / 7730; nr. 59 / 2937; nr. 108 / 5386.

Cevdet Evkaf (C. EV) nr. 213 / 10605.

2. Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HH) nr. 6 / 184.

3. Mühimme Defterleri (A. DVNS. MHM. d.) nr. 126.

B. DİĞER KAYNAKLAR

⁸⁷ Hayta-Ünal, "a.g.e", s. 43.

- “I. Mahmud”, **Osmanlı**, XII, (Ed. Güler Eren), Ankara 1999, s.183-188.
- ADIVAR Abdülhak Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul 1943.
- BARKAN Ö. Lütfi, “Avârız”, **İA**, II, İstanbul 1990, s.13-19.
- BAYSUN Cavid, “Ahmed Paşa (Humbaracı)”, **İA**, I, İstanbul 1989, s.199-205.
- BERKES Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2009.
- BİRİNCİ, Ali, “Lâle Devri ve Türk Rönesansı”, **Genel Türk Tarihi**, V, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 630-82.
- ÇOLAK Songül, “Patrona Halil Ayaklanması’nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-i Tahttaki Etkileri”, **Türkler**, XII, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 525-530.
- DERİN F. Çetin, “Osmanlı Devlet’inin Siyasi Tarihi”, **Türk Dünyası El Kitabı**, İstanbul 1976, s. 858-999.
- HALAÇOĞLU Yusuf, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 2006.
- HAMMER J. V., **Osmanlı Tarihi**, VIII, İstanbul 1992.
- HAYTA Necdet-Uğur Ünal, **Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)**, Ankara 2005.
- ITZKOWITZ Norman, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu”, **Osmanlı**, I, (Ed. Güler Eren), Ankara 1999, s. 519-527.
- İHSANOĞLU Ekmeleddin, “Eğitim ve Bilim”, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, I, İstanbul, 1999, s.221-359.
- İNALCIK Halil, “Türkler (Osmanlılar)”, **İA**, XII/ II, İstanbul 1991, s. 286-308.
- JORGA Nicolai, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, IV, İstanbul 2007.
- KADI ÖMER EFENDİ, “Mahmud I. Hakkında 1157/ 1744-1160/1747 Arası Ruznâme”, (Haz. Özcan Özcan), **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 1965.
- KARAL E. Ziya, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Tanzimat’a Siyasi Tarih”, **Yeni Türkiye**, Ankara 1959, s.30-60.
- KARATEPE Şükrü, “Tanzimat Reformları ve Çelişkiler”, **Türkler**, XIV, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s.716-726.
- KUNT Metin, “Siyasî Tarih (1600-1789)” **Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi**, II, (Haz. Sina Akşin, Metin Kunt ve diğerleri), İstanbul t.y, s. 101-156.
- KURTARAN Uğur, **Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)**, Kahramanmaraş 2009.
- KURTARAN Uğur, “Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Basılmamış Doktora Tezi**, Konya 2012.
- LEWIS Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı) Ankara 2000.
- MANTRAN Robert, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ticaretin Değişmesi”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi**, III, İzmir 1987, s. 159-175.
- MANTRAN Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, I, (Çev. Server Tanilli), İstanbul 1991.

- MUSTAFA NURİ PAŞA, **Netayicü'l-Vukuat**, III, İstanbul 1327.
- ORTAYLI İlber, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Ankara 2007.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Bostancı Ocağı”, **DİA**, VI, İstanbul 2004, s. 308-309.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Mahmud I”, **DİA**, XXVII, İstanbul 2000, s. 348-352.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Humbaracı Ahmet Paşa”, **DİA**, XVIII, İstanbul 2006, s. 351-360.
- ÖZCAN Abdülkadir, **Osmanlı Tarihi 1299-1922**, İstanbul 2005.
- ÖZKAYA Yücel, “XVIII. Yüzyılda Taşra Yönetimine Genel Bir Bakış”, **Türkler**, XIII, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 699-709.
- ÖZKAYA Yücel, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu**, İstanbul 2008.
- PAKALIN Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I-III, İstanbul 1983.
- PALMER Alan, **Osmanlı İmparatorluğu (Son Üç yüz Yıl) Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, İstanbul 1997.
- PARMAKSIZOĞLU İsmet, “Karlofça”, **İA**, VI, İstanbul 1991, s. 346-350.
- QUATAERT Donalt, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, (Çev. Ayşe Berktaş), İstanbul 2008.
- REFİK Ahmet, **Âlimler ve San'atkârlar**, (Haz. Vahid Çabuk), Ankara, 1980.
- SABEV Orlin, **İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)**, (Çev. Orhan Salih), İstanbul 2006.
- SAVAŞ Ali İbrahim, **Osmanlı Diplomasisi**, İstanbul 2007.
- SERTOĞLU Mithat, **Osmanlı Tarih Lûgati**, İstanbul 1986.
- SERTOĞLU Mithat, **Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, İstanbul 1962.
- SHAW Stanford J.- Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, I, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul 1994.
- ŞEM'DANİ-ZÂDE FİNDİKLİ SÜLEYMAN EFENDİ, **Mür'it-Tevârih**, I, (Haz. M. Münir Aktepe), İstanbul 1974.
- ŞEN Adil, **Osmanlı'da Dönüm Noktası (III. Selim'in Hayatı ve Eserleri)**, Ankara 2003.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Tarihi**, V, Ankara 1988.
- ÜNAL Tahsin, **Türk Siyasî Tarihi 1700-1958**, İstanbul 1998.
- VAKANÜVİS MEHMET SUPHİ EFENDİ, **Suphî Tarihi**, (Haz. Mesut Aydın), İstanbul 2007.
- YALÇINKAYA M. Alaaddin, “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”, **Genel Türk Tarihi**, VII, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 479-511.
- YAMANLAR Emine Aşan, **Padişahların Dilinden Osmanlı Tarihi**, Ankara 2003.
- YILMAZ Durmuş, **Osmanlı'nın Son Yüzyılı**, Konya 200.
- YILMAZ, Ömer Faruk, **Belgelerle Osmanlı Tarihi**, III, İstanbul 1999.